

УДК 378.147

Н. М. ПІВЕНЬ,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства ДВНЗ
“Приазовський державний технічний університет”, м. Маріуполь*

СУБ'ЄКТНО-ДІЯЛЬНІСНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ФУНДАМЕНТАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ

У статті подано педагогічну модель, яка забезпечує міжпредметні зв'язки української мови з фундаментальними дисциплінами для студентів технічних вишів; вона є так званою конструкцією професійної підготовки майбутніх фахівців. У створенні даної педагогічної моделі перевага віддається студенту як суб'єкту творчої діяльності, здатному до активної життєвої позиції в професійному середовищі.

Ключові слова: *суб'єктно-діяльнісна модель, міжпредметні зв'язки; українська мова, фундаментальні дисципліни.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У своїх попередніх розвідках ми говорили про міжпредметні зв'язки (далі МПЗ) як педагогічне явище. Зокрема приділили увагу питанню дослідженості даного явища в науковій літературі; з'ясували наскільки ця проблема реалізована на різних етапах навчання, рівнях освіти; проаналізували історію МПЗ у Радянському Союзі та в Україні, виділивши чотири етапи їх становлення; окреслили методологічні й теоретичні проблеми забезпечення МПЗ у підготовці майбутніх бакалаврів технічного профілю (далі МБТП) у сфері професійно-виробничих відносин; обґрунтували основні підходи щодо визначення змісту поняття “МПЗ” тощо. Наразі ми спробуємо продемонструємо суб'єктно-діяльнісну модель забезпечення міжпредметних зв'язків української мови (далі УМ) з фундаментальними дисциплінами.

Одним із наукових шляхів дослідження різноманітних явищ, у тому числі педагогічних, є розробка їх моделі. Поняття “модель” (фр. *modele*, від лат. *modulus* – міра, зразок) означає будь-який образ (мисленневий або умовний: опис, схема, графік тощо) певного об’єкта, процесу чи явища (“оригіналу” даної моделі), що використовується як його “заступник”, “замінник”, “представник”. За “Сучасним словником іншомовних слів”, модель (італ. *modello*, лат. *modulus* – міра, ритм, такт) – це схема для пояснення якогось предмета, явища або процесу в природі та суспільстві.

Поняття “модель” і “моделювання” перебувають у безпосередньому кореляційному взаємозв’язку, оскільки першого немає без другого, і навпаки, тобто дослідження певних педагогічних явищ і процесів шляхом побудови та вивчення їх моделей. Вони широко застосовуються для визначення або уточнення й раціоналізації способів побудови об’єктів. Моделювання виступає однією з основних категорій теорії пізнання, оскільки на ньому базується будь-який метод наукового дослідження – теоретичний (використовуються різні знакові, абстрактні моделі) та експериментальний (використовує предметні моделі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Перед тим, як змоделювати наше педагогічне явище, нами проаналізовані та узагальнені різні підходи щодо процесу моделювання в педагогіці. Зокрема, враховані рекомендації, які стосуються методології та методики педагогічного дослідження (С. У. Гончаренко [2], В. В. Краєвський [5]), теоретичних основ і практичної реалізації педагогічного моделювання (Е. А. Ямбург [16]), дидактичних засад моделювання в педагогіці (І. Я. Лернер [8], В. Е. Штейнберг [15]), специфіки моделювання й проектування освітнього середовища (В. А. Ясвін [11]), теорії педагогічного проектування (В. М. Монахов [0]). Проблеми педагогічного моделювання відображені в доробках українських науковців: А. О. Лігоцький подає модель системи різнорівневої професійної підготовки фахівців [9], М. І. Лазарев обґрунтував полісистемне моделювання змісту технологій навчання загальноінженерних дисциплін [7]. Модель конкурентоспроможного фахівця, на думку Д. В. Чернілевського, визначає зміст і процес його підготовки, критерії якості підготовки й розвитку його особистості як суб’єкта соціально-професійної діяльності [14]. Проблема педагогічного моделювання відображена в дисертаціях: О. С. Березюк (моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями) [1]; О. В. Ілліна (формування професійних умінь

майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності) [3]; Л. М. Капченко (моделювання організаційно-педагогічної діяльності в системі управління професійно-технічними навчальними закладами) [6]; Г. П. Кобель (моделювання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках фізики (на матеріалі молекулярної фізики) [4]; В. С. Пікельна (теорія і методика моделювання управлінської діяльності) [12] та ін.

Мета статті. Як бачимо, проблема педагогічного моделювання знайшла своє відображення в наукових дослідженнях багатьох педагогів – зарубіжних й українських. Метою нашої роботи є створення власної педагогічної моделі, яка б забезпечувала міжпредметні зв'язки української мови з фундаментальними дисциплінами для студентів технічних вишів; була б так званою конструкцією професійної підготовки майбутніх фахівців, у якій схематично демонструвалися її особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізовані нами наукові праці дають можливість сформулювати такі основні етапи педагогічного моделювання: 1) входження у проблему побудови моделі шляхом визначення функцій досліджуваного педагогічного явища, з'ясування його місця й ролі в системі вищої професійної освіти; 2) побудова системи наскрізних компонентів структури досліджуваного педагогічного явища; формування критеріїв і показників оцінювання досліджуваного педагогічного явища, проведення констатувального експерименту щодо перевірки інструментарію дослідження; 3) виокремлення мінімальної кількості базових складових із системи наскрізних компонентів структури досліджуваного педагогічного явища; установлення між ними різноманітних взаємозв'язків; 4) опрацювання моделі динаміки дослідження: визначення актуального стану досліджуваного педагогічного явища, формулювання проблеми, постановка дослідницьких завдань, виокремлення конкретного об'єкта та предмета педагогічного моделювання; з'ясування закономірностей функціонування досліджуваного явища як педагогічної системи.

Наша педагогічна модель – це сукупність цілеспрямовано скомпонованих елементів досліджуваного педагогічного явища, що відтворює його певні характеристики, зв'язки, функції на основі врахування концептуальних ідей і положень даного педагогічного дослідження. Суттєвою особливістю підготовки майбутнього інженера є, по-перше, те, що він фахівець технічного профілю, який у процесі своєї професійної діяльності безпосередньо реалізує соціономічні функції; по-друге, підпорядкованість його посадових

компетенцій щодо вимог на ринку праці. Отже, у створенні даної педагогічної моделі перевага віддається суб'єкту творчої діяльності, здатному до активної життєвої позиції в професійному середовищі. У зв'язку з цим найбільш продуктивним і провідним для нашого дослідження є суб'єктно-діяльнісний підхід. З'ясування основних функціональних характеристик майбутньої професійної діяльності фахівців дозволило нам перейти до моделювання процесу забезпечення МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами.

Аналіз рис. 1 дає підстави зробити висновок: формування професійної компетентності майбутнього фахівця у вищій школі має відбуватися виключно з урахуванням принципу міждисциплінарності, основним механізмом реалізації якого є МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами. А на рис. 2 подана наша суб'єктно-діялісна модель; її методологічною основою обрано й обґрунтовано системно-суб'єктно-діялісний підхід, який враховує також позитивні аспекти інших методологічних підходів – компетентнісного, особистісно орієнтовного тощо.

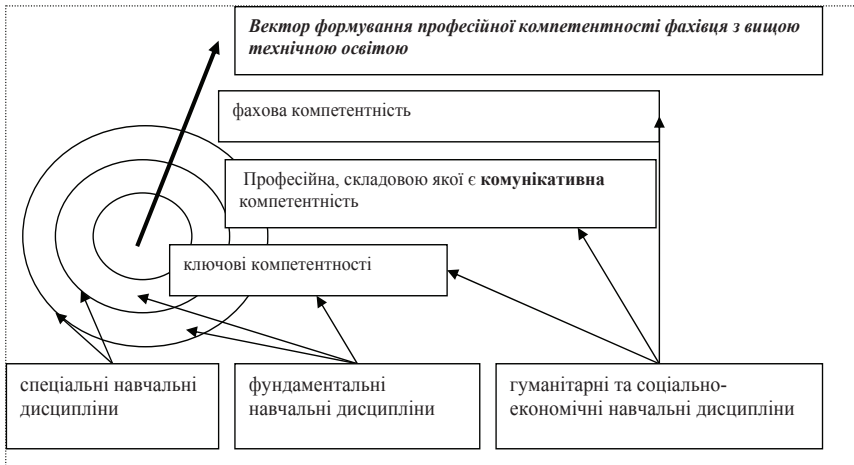

Рис. 1. Система міждисциплінарних взаємозв'язків у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах

Ми обрали такі основні компоненти суб'єктно-діялісної моделі формування поняттєво-категоріального апарату, основ культури усного та писемного ділового мовлення з фахової тематики у майбутніх фахівців.

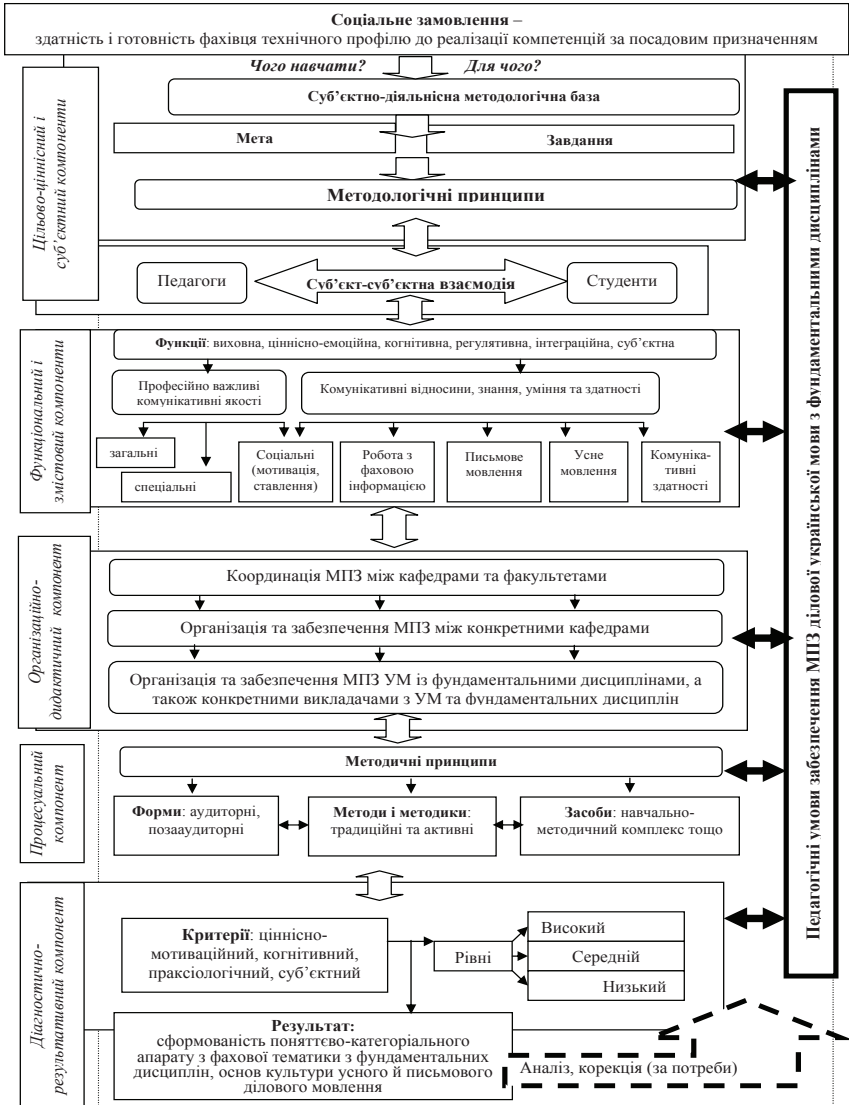

Рис. 2. Суб'єктно-діяльнісна модель забезпечення МПЗ ділової української мови з фундаментальними дисциплінами

Цільово-ціннісний компонент містить вимоги соціального замовлення держави, по-перше, до якості професійної підготовленості майбутніх фахівців технічного профілю освітньо-кваліфікаційного рівня “Бакалавр”, що виявляються в основній меті, завданнях і принципах формування у них професійної комунікативної компетентності, важливими складовими якої є володіння поняттєво-категоріальним апаратом, основами культури усного й писемного ділового мовлення; по-друге, до професійно важливих якостей фахівця з вищою освітою як громадянина України.

Суб’єктний компонент (інтегральний) – з одного боку він забезпечує актуалізацію та реалізацію всіх інших компонентів моделі, а з іншого – характеризує ставлення студента до навчального процесу, змісту та результатів власної навчальної діяльності, свідоме сприйняття УМ як необхідного засобу для успішної майбутньої професійної діяльності. Студент має виступати суб’єктом трьох видів діяльності: навчальної, квазіпрофесійної, мовленнєвої.

Завдання педагога – актуалізувати потенційні комунікативні потреби та комунікативний потенціал кожного студента, мотивувати до активної квазіпрофесійної діяльності в процесі навчання й постійно підтримувати інтерес студентів до такої діяльності. Безумовно, основним засобом організації та проведення такої діяльності має виступати українська мова і відповідна проблемна професійна ситуація, яка є цікавою для студентів.

Функціональний компонент характеризує призначення всієї моделі та кожного окремого її компонента. Наша модель реалізує такі функції: виховну – вона є основною, оскільки вирішує освітні, навчальні й мотиваційні завдання, починаючи з формування поваги та любові до української мови, традицій, засобів та етикету спілкування українською мовою до формування індивідуального стилю ділового спілкування та ділового мовлення фахівця технічного профілю; ціннісно-емоційну – свідоме розуміння і сприйняття культури та етикету ділового мовлення українською мовою як державною; когнітивну – актуалізація інтелектуального та комунікативного видів потенціалу студентів, збагачення їх новими мовними й мовленнєвими знаннями з УМ, українського етикету взагалі та ділового мовлення, зокрема, формування когнітивної основи професійної комунікативної компетентності; регулятивну – відтворення атмосфери майбутньої професійної діяльності та формування ціннісно-нормативних засад міжособистісної ділової взаємодії в процесі опанування посадових компетенцій у ролі суб’єкта професійної діяльності; інтегративну – інтеграція культури української

мови та фахових і професійних знань у навчальному процесі; суб'єкту – самопізнання, самоусвідомлення, саморефлексія і самосприйняття власного комунікативного “Я” кожним студентом як громадянином. Остання функція є інтегральною, оскільки комплексно поєднує всі інші та забезпечує їх реалізацію, а також перехід студента з пасивної позиції на позицію суб'єкта навчальної діяльності.

Змістовий компонент характеризує загальні та спеціальні комунікативні якості фахівця технічного профілю, а також комунікативні, мовні й мовленнєві знання, які є основою його професійної комунікативної компетентності. Цей компонент моделі має бути орієнтованим на проектування змісту вивчення УМ як професійно-комунікативних контекстів, спрямованих на формування у студентів здатності до ділового мовлення, поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін. Для занурення фахівця в україномовне фахове середовище був підготовлений навчально-методичний комплекс з УМ, а також навчальний посібник “Українська мова за професійним спрямуванням (для студентів зварювального фаху)”. Їх особливості: фахова спрямованість, наступність і діяльнісний характер.

Реалізації цього компонента сприяє організаційно-дидактичний, що включає: організаційну роботу різних суб'єктів освітнього процесу в виші – педагогів, кафедр, деканатів, ректорату щодо забезпечення МПЗ у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю; методичну роботу педагогів і кафедр щодо дидактичного забезпечення викладання УМ на основі дотримання методики МПЗ. У процесі опрацювання навчально-методичного комплексу викладання УМ фахівцям слід дотримуватися принципів діяльнісного чи контекстного навчання: принцип послідовного моделювання в навчальній діяльності студентів елементів вивчення фундаментальних дисциплін, окремих епізодів майбутньої професійної діяльності; принцип культури відповідності до змісту УМ та методики її викладання, що передбачає націленість на формування громадянських якостей; принцип проблемності та контекстності змісту УМ і процесу його розширення (при вивченні студентами) шляхом творчого застосування фрагментів фундаментальних дисциплін; принцип психолого-педагогічного забезпечення особистісного включення студента в навчальну діяльність як творчого суб'єкта, основним механізмом реалізації якого є суб'єкт-суб'єктні взаємини педагога й студента; принцип провідної ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії та діалогічної взаємодії суб'єктів вивчення УМ, що сприяє актуалізації й затвердженню суб'єктної позиції кожного студента,

опрацюванню власного комунікативного “Я” та ін.; принцип актуалізації інтелектуального, комунікативного та професійного потенціалів особистості студента в навчальній діяльності; принцип забезпечення МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами: активна мовленнєва діяльність студентів у змодельованій квазіпрофесійній діяльності; принцип варіативності, гнучкості та динамічності навчально-методичного комплексу, що забезпечує реалізацію основних напрямів попереднього принципу, оскільки навчальні завдання, проблемні ситуації та квазіпрофесійні завдання мають, з одного боку, бути цікавими для всіх студентів, а з іншого – враховувати індивідуальні інтереси кожного студента; принцип суб’єктності – в основу покладено механізми рефлексії/саморефлексії студентів як творчих суб’єктів навчальної діяльності.

Навчально-методичний комплекс з УМ для майбутніх фахівців технічного профілю має включати такі блоки: інформаційний – загальна інформація, що стосується УМ, поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін тощо; технологічний – комплекс методів і засобів вирішення навчальних і квазіпрофесійних завдань у межах модульного навчання; блок комплексу педагогічних умов, які забезпечують МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами.

Процесуальний компонент – це принципи, методи, форми та засоби навчальної діяльності студентів в аудиторний і позааудиторний час, що відбувається на основі творчого застосування міжпредметних методик і технологій забезпечення МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами. Формування поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін, основ культури усного й писемного ділового мовлення з фахової тематики у МБТП на підставі забезпечення МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами відбувається на ґрунті таких принципів: 1) активності як одного із основних проявів суб’єктності студента в навчальній діяльності, що орієнтує його на творчу актуалізацію комунікативного потенціалу в опануванні теорії й практики УМ з використанням фундаментальних дисциплін; 2) діалогічності як одного з основних проявів суб’єкт-суб’єктних взаємин, що також передбачає обмін багатством української мови – емоційним, діяльнісним, поведінковим; 3) особистісного підходу, тобто врахування індивідуальної природи, особистісного та комунікативного потенціалу кожного студента, опрацювання на цій основі індивідуальної траєкторії навчальної діяльності кожного з них; 4) варіативності, що передбачає використання арсеналу МПЗ; 5) професійної та фахової спря-

мованості, тобто широке застосування професійної та фахової тематики в процесі викладання УМ.

Діагностично-результативний компонент – це критерії та показники сформованості комунікативної компетентності з УМ. Він побудований відповідно до структури професійної комунікативної компетентності та включає в себе рівні, критерії та їх показники. Серед цих критеріїв вирішальними є сформованість внутрішньої мотивації на зміст УМ і суб'єктна готовність студентів до опанування цього змісту.

Важливим компонентом нашої моделі є педагогічні умови її реалізації: 1) реалізація методики самоменеджменту в навчальній діяльності студентів; 2) моделювання україномовного навчально-професійного середовища з урахуванням двомовності; 3) наявність навчально-методичного забезпечення для вивчення студентами УМ; 4) модульне структурування змісту навчального матеріалу УМ з опорою на фундаментальні дисципліни; 5) педагогічна підтримка студентів при опануванні ними змісту УМ; 6) дотримання правил міждисциплінарного підходу.

Слід зазначити, що МПЗ української мови з фундаментальними дисциплінами моделюються так: 1) предметний аспект – розв'язання квазіпрофесійних проблемних ситуацій; 2) соціокультурний аспект – забезпечення різних форм спільної діяльності, а також професійної взаємодії у фаховому середовищі; 3) україномовний аспект – відтворення квазіпрофесійної діяльності, міжособистісної взаємодії українською мовою як державною.

Основні чинники, без залучення яких не можна реалізувати всі функції нашої моделі, – це комунікативні резерви студентів: комунікативні потреби, тобто ті сили психіки студента, які збуджують його до різних форм комунікативної діяльності; комунікативна активність як основна форма актуалізації комунікативних потреб, що виявляється в активних комунікативних діях; комунікативна рефлексія і саморефлексія як основні психологічні механізми прояву комунікативних потреб і комунікативної активності, які дають можливість студенту зрозуміти, усвідомити та сприйняти своє комунікативне “Я”, активно формувати певний стиль своєї комунікативної взаємодії, ініціювати зміни власного комунікативного простору.

Ця модель має реалізовуватися з урахуванням багатьох умов, серед яких провідними є комплексність, багатофункціональність, міждисциплінарність і діагностичність, оскільки при їх недотриманні педагогічні умови практично не “функціонують”, бо між ними існує системність, логічна послідовність, взаємозумовленість і взаємозалежність. Основна увага має

зосереджуватися на таких міжпредметних і позапредметних напрямках реалізації нашої моделі: 1) сприйняття студента як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності; 2) використання текстів із фундаментальних дисциплін, цілеспрямоване формування у студентів поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін та формування культури роботи з україномовною фаховою літературою; 3) формування і розвиток у студентів культури теоретичного та практичного мислення українською мовою шляхом широкого використання україномовної фахової літератури, навчального матеріалу з фундаментальних дисциплін, заохочення самостійної роботи над формуванням індивідуального стилю міжособистісної комунікативної взаємодії в процесі опанування майбутніх посадових компетенцій; 4) формування основних складових професійної комунікативної компетентності, важливим компонентом якої є основи культури усного й писемного ділового мовлення [13].

Висновок. Структура розробленої нами моделі представлена в сукупності послідовних компонентів, наявності інваріантної (конкретна мета, завдання, принципи) і варіативної (методи, засоби і механізми досягнення основних завдань) складових. Водночас, модель цілісна, оскільки всі компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені, кожен з яких має своє смислове, змістове й методичне навантаження та "працює" на остаточний результат – формування культури ділового мовлення, опанування поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін. Вона виступає засобом організації практичних навчальних дій студентів, спрямованих на формування культури ділового мовлення, опанування поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін.

Отже, наша модель має такі суттєві особливості: створення умов для перетворення студентів із об'єктів педагогічного впливу з боку педагогів УМ на суб'єктів навчальної діяльності; формування мовленнєвих основ фахового мислення; формування поняттєво-категоріального апарату з фундаментальних дисциплін, основ культури усного й писемного ділового мовлення; мотивування студентів до самостійного вивчення української мови.

Список використаної літератури

1. Березюк О. С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олена Станіславівна Березюк. – К., 1995. – 183 с.

2. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9–18.
3. Ілліна О. В. Формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Ілліна. – Житомир, 2004. – 20 с.
4. Кобель Г. П. Моделювання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках фізики (на матеріалі молекулярної фізики) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Григорій Петрович Кобель. – Луцьк, 1995. – 251 с.
5. Краевский В. В. Методология педагогики : новый этап : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Издательский центр “Академия”, 2006. – 400 с.
6. Капченко Л. М. Моделювання організаційно-педагогічної діяльності в системі управління професійно-технічними навчальними закладами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Історія і теорія педагогіки” / Л. М. Капченко. – К., 2002. – 20 с.
7. Лазарев М. І. Полісистемне моделювання змісту технологій навчання загальноінженерних дисциплін : монографія / М. І. Лазарев. – Харків : Видавництво НФаУ, 2003. – 356 с.
8. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Высшая шк., 1981. – 186 с.
9. Лігоцький А. О. Освіта і суспільство : монографія / А. О. Лігоцький. – К. : НВТ Правник, 1998. – 310 с.
10. Монахов В. М. Методика исследования внутрипредметных и межпредметных связей в предметах естественно-математического цикла / В. М. Монахов, В. Ю. Гуревич // Теоретические основы естественно-математического образования в средней школе : под ред. В. М. Монахова. – М. : Изд-во НИИ содержания методов обучения АПН СССР, 1978. – С. 4–33.
11. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – Москва : Смысл, 2001. – 365 с.
12. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Валерия Сергеевна Пикельная. – Кривой Рог, 1993. – 374 с.
13. Півень Н. М. Педагогічні умови забезпечення міжпредметних зв'язків ділової української мови з фундаментальними дисциплінами у підготовці бакалаврів технічного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталя Миколаївна Півень. – К., 2011. – 295 с.
14. Чернілевський Д. В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : АМСКП, Глобус-Прес, 2010. – 408 с.

15. Штейнберг В. Э. Этнокультурные основания моделирования современных дидактических инструментов / В. Э. Штейнберг, Н. Н. Манько // Сибирский педагогический журнал. – 2004. – № 1. – С. 210–213.

16. Ямбург Е. А. Школа для всех : Адаптивная модель (теор. основы и практ. реализация) / Е. А. Ямбург. – М. : Новая шк., 1996. – 352 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Ягунов В. В.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2013.

Пивень Н. Н. Субъектно-деятельностная модель обеспечения межпредметных связей украинского языка с фундаментальными дисциплинами

В статье подана педагогическая модель, обеспечивающая межпредметные связи украинского языка с фундаментальными дисциплинами для студентов технических вузов; она является так называемой конструкцией профессиональной подготовки будущих специалистов. В создании данной педагогической модели предпочтение отдается студенту как субъекту творческой деятельности, способному к активной жизненной позиции в профессиональной среде.

Ключевые слова: *субъектно-деятельностная модель, межпредметные связи; украинский язык, фундаментальные дисциплины.*

Piven N. M. Subject and activity model of implementation of intersubject language with fundamental subjects

The article deals with the pedagogical model of implementation of intersubject language with fundamental subjects for students of higher technical educational establishments. The model is so-called construction of professional training of future specialists. While designing the pedagogical model the student's role activity and keen to active life position in the professional environment.

Keywords: *subject and activity, intersubject links; the Ukrainian language, fundamental subjects.*